

Megemlékezés

ULLMANN ÁGNES (1927–2019)

Venetianer Pál

az MTA rendes tagja
venetpal@brc.hu

2019. február 25-én, röviddel kilencvenkettedik születésnapja előtt Párizsban elhunyt Ullmann Ágnes, az MTA külső tagja. Személyében az Európában egyik legismertebb, legnagyobb szakmai tekintélyű magyar származású mikrobiológus-molekuláris biológus vesztettük el.

Ullmann Ágnes a Romániához tartozó Szatmárnémetiben született, és Kolozsváron kezdte vegyészeti tanulmányait, amelyeket áttelepülése (1948) után a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen fejezett be. Kutatói pályáját a Budapesti Orvostudományi Egyetem Straub F. Brunó által vezetett Orvosi Vegytani Intézetében kezdte el, ott dolgozott tanársegédként 1960-ig. Ekkor a Nobel-díjas Jacques Monod – aki egy két évvel korábbi, rövid párizsi ösztöndíjas tanulmányút során ismerte meg őt – egy bonyolult, veszélyes, embercsempészeti akcióval, férjével, Erdős Tamással (Szent-Györgyi egykori munkatársával) együtt kiszöktette Párizsba. Ettől fogva nyugdíjazásáig, sőt, amíg egészségi állapota engedte szinte haláláig, a Pasteur Intézetben dolgozott, előbb Monod-val, majd önálló tudományos igazgatóként. 1966-ban lett francia állampolgár, és 1982-ben lett tagja a Pasteur Intézet igazgatótanácsának. 1983 óta volt tagja az EMBO-nak, a molekuláris biológusok európai akadémiajának. 1995-ben Pasteur-émlékérmeket kapott, 1996-ban kapta meg új hazája becsületrendjét, majd 2002-ben elnyerte a mikrobiológiai tudomány legnagyobb nemzetközi kitüntetését, a Robert Koch-émlékérmét.

Sean Carrol *Brave Genius* című, 2013-ban megjelent, Monod-ról és Camus-ról szóló könyvének harmadik hőse, a címadó zsenik mellett Ullmann Ágnes, az érdeklődő olvasó ebből a könyvből és az *Annual Review of Microbiology* 2013. évi kötetében megjelent önéletrajzi írásból ismerheti meg életét és munkásságát. Ennek legfontosabb eredményei a következők. Még itthonról publikált Erdős Tamással együtt a *Nature*-ben két fontos cikket a sztreptomycin hatásmechanizmusáról. A molekuláris biológia egyik alapvető fogalmát, a 'promotert' az ő első szerzőségével (a két Nobel-díjas, Monod és François Jacob társszerzőségével) megjelent cikk vezette be a tudományba. Nagy érdeme van az ún. „katabolit rep-

resszió” mechanizmusának megismerésében és a „second messenger” ciklikus AMP (adenozin-monofoszfát) génműködést szabályozó szerepének tisztázásában. Önálló kutatóprofesszorként elsősorban a szamárköhögés kórokozójának, a *Bordatella pertussis*nak a biológiájáról tett fontos felfedezéseket, erről beszélt az MTA-n tartott székfoglaló előadásában is. Számos kiváló, sikeres pályát befutó tanítványa (például az EMBO-tag Antoine Danchin és Peter Sebo) közül kiemelhető Maxime Schwartz, aki később a Pasteur Intézet igazgatója lett. Nagy érdemei voltak Monod emlékezetének ápolásában és megőrzésében, ő szerkesztette a Monod-ról két kiadásban megjelent emlékkötetet (*Origins of Molecular Biology. A Tribute to Jacques Monod*).

Tudományos érdemei mellett elsősorban vonzó egyéniségének, kiváló ízlésének és nagy kultúrájának köszönhetően meleg baráti viszonyban állt a kor molekuláris biológiájának szinte minden vezető egyéniségével Amerikában és Európában egyaránt.

E sorok írója az ő közvetlen munkatársaként-tanítványaként kezdte kutatói pályáját. Mesterként elsősorban páratlan kísérletezői ügyessége és gyorsasága nyűgözött le. Később tanultam meg csodálni azt a szellemi fogékonyságot, amellyel nem biológusi képzettsége ellenére, az akkori liszenkői áltudomány által uralt hazai sivár szellemi állapotból kiemelkedve, nagyszerű molekuláris biológussá vált. Portréjához hozzátartozik annak említése, hogy az Erdős–Ullmann házaspár itthoni legjobb barátai Kulka Frigyes sebészprofesszor és családja voltak, a nagy színész, Kulka János, Ágnes keresztfia. Párizsban viszont a világhírű magyar származású fotóművész, Lucien Hervé és családja voltak a legjobb barátai.

Halála után néhány nappal a Pasteur Intézet úgy döntött, hogy az intézet parkjában lévő szépséges organaligetet Ullmann Ágnesről nevezi el, és novemberben nemzetközi tudományos konferenciát rendeznek az emlékének szentelve.